

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

УДК 349.4

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАКРІПЛЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЗЕМЛІ ПРОМИСЛОВОСТІ, ТРАНСПОРТУ, ЗВ'ЯЗКУ, ЕНЕРГЕТИКИ, ОБОРОНИ ТА ІНШОГО ПРИЗНАЧЕННЯ» У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Барабаш Н.П.

Львівський національний університет імені Івана Франка

Стаття присвячена дослідженню формування поняття категорії земель промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення. Звернуто увагу на проблеми, пов'язані із найменуванням зазначених земель. Здійснено аналіз проблемних питань застосування поняття «землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення» у нормативно-правових актах України.

Ключові слова: категорія земель, землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення, землі спеціального призначення, землі іншого несільськогосподарського призначення, землі спеціального несільськогосподарського призначення.

Правові поняття, у тому числі й досліджуване поняття, знаходять свій вираз у термінах (словах та словосполученнях), правових визначеннях (дефініціях), що закріплюються у тексті права і мають строгу логічну визначеність з точки зору їх змісту, обсягу та співвідношення з іншими поняттями [1, с. 51]. Поняття стає відомим та може використовуватись тільки з моменту його об'єктивації в мові за допомогою терміна. Адже поняття – це категорія мислення, а думки, як зазначає Г. Т. Чорнобель, стають доступними для сприйняття лише тоді, коли вони вдягаються у словесний одяг, тобто виражаються за допомогою мови, що матеріалізується зовні в конкретних знаках, семантично пов'язаних один з одним та таких, що утворюють певну систему кодів [2, с. 189]. Поняття може бути виражене одним словом або словосполученням слів. Здатність слів виражати різні поняття породжує іноді плутанину, неясність в аргументації. Тому у науці користуються не просто словами, а термінами. Термін – це слово, яке має чітко визначене значення [3, с. 28]. У юридичній літературі вчені пропонують як дуже емні, так і більш широкі за змістом визначення юридичного терміна. Так, М. Л. Давидова під юридичними термінами розуміє слова, що позначають правові поняття [4, с. 123]. Н. В. Артикуца вважає, що юридичний термін – це слово або словосполучення на позначення власне правового поняття, яке відображає специфіку державно-правових явищ і має визначення (дефініцію) у юридичній літературі (законодавчих актах, юридичних словниках, науково-правових працях) [5, с. 39]. Натомість М. І. Любченко вказує, що юридичний термін являє собою основну одиницю юридичного тексту, представляє слово або словосполучення, яке виступає узагальненим найменуванням певного правового поняття або поняття, яке не є правовим, але в результаті функціонування у сфері юриспруденції набуває специфічних змістовних відтінків, вводиться в обіг юридичною наукою або законодавцем, характеризується емоційною нейтральністю та відносною стійкістю [2, с. 125].

Кожний термін потребує свого розкриття, визначення, яке дозволило б найбільш повно відобразити ознаки то чи іншого явища, відділити його від суміжних понять [6, с. 120]. Коротке визначення будь-якого поняття, що відображає суттєві, якісні ознаки предмета чи явища є не що іншим, як дефініцією [7, с. 88]. На думку В. Д. Титова, без чітко сформульованого визначення ми не маємо й наукового поняття, і вимушені задовольнятися незрозумілими уявленнями, що допускають довільні суб'єктивні тлумачення [8, с. 45]. З цією позицією погоджуються й інші вчені. Зокрема, М. І. Любченко зазначає, що дефініції мають надзвичайно велике значення для всієї правової системи, адже до того часу, поки відсутнє наукове визначення того чи іншого поняття, немає й точного значення істотності предмета, що відображається цим поняттям, відсутній і критерій для виокремлення одних предметів від інших, а відповідно – немає й істинного уявлення про правову реальність, немає правової визначеності, не може бути і ефективного регулювання суспільних відносин [2, с. 124].

Враховуючи наведені положення до формування поняття категорії земель промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення, доцільно у юридичній літературі говорити про два аспекти цієї проблематики. Перший аспект пов'язаний із найменуванням зазначених земель, тобто юридичним терміном, що застосовується для позначення цього поняття, другий – із формулюванням дефініції зазначеного поняття, визначенням його змісту.

Дослідження формування поняття категорії земель промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення зводиться переважно до вивчення проблем формулювання дефініції зазначеного поняття. Зокрема у наукових доробках В. І. Андрейцева, Р. Д. Боголепова, В. В. Бондара, І. Я. Вітюк, Я. З. Гаєцької-Колотило, Н. Ю. Гальчинської, Б. В. Срофеева, Н. В. Ільків, М. Г. Ковтуна, М. І. Краснова, Т. М. Лебедевої, С. І. Марченко, А. М. Мірошниченка, О. М. Па-

ценка, В. Т. Терещука, М. В. Шульги та інших вчених досліджено зміст поняття цієї категорії земель та сформульовано дефініції цих земель. У юридичній літературі також здійснено диференціацію правових ознак зазначених земель, запропоновано науковий підхід щодо формулювання дефініції категорії земель промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення [9; 10; 11]. Проблеми найменування цієї категорії земель залишаються практично поза увагою наукової спільноти, а тому ґрунтовні загальнотеоретичні дослідження у цій царині відсутні.

Враховуючи значну актуальність теми та її незначну теоретичну розробку, пропонується **мету цієї статті** визначити як виявлення та аналіз проблемних питань застосування поняття «землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення» у нормативно-правових актах України.

У земельному законодавстві України для позначення досліджуваної категорії земель законодавець використовує термін «**землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення**». Потрібно відзначити, що в попередньому земельному законодавстві ця категорія земель іменувалася дещо по-іншому. У зв'язку з цим дуже важливо зрозуміти історичну логіку виникнення та генезу терміну, який застосовується на сьогодні законодавцем для позначення зазначеної категорії земель.

Аналіз перших законодавчих актів радянського періоду про землю 1917-1919 рр. [12] дозволяє стверджувати, що ця категорія земель називалася **землями спеціального призначення**. Вперше зазначений термін закріплений у Положенні «Про соціалістичний землеустрій і про заходи переходу до соціалістичного землеробства» від 26.05.1919 р. [13]. У прийнятому 1922 року Земельному кодексі УРСР [14] та Загальних засадах землекористування і землеустрою від 15.12.1928 р. [15] залежно від основного цільового призначення також виділялися землі спеціального призначення. У зазначених законодавчих актах був закріплений примат сільськогосподарських земель. Здійснювалося певне ототожнення державного земельного фонду країни як сукупності земель сільськогосподарського призначення. Всі інші категорії земель мали певним чином другорядну роль порівняно з сільськогосподарськими землями. Нормативне визначення земель несільськогосподарського призначення здійснювалося через відокремлення від земель сільськогосподарського призначення. У зв'язку з цим саме земельне право як галузь права розглядалось на той момент переважно як сільськогосподарське або селянське право. Крім того, деякі науковці вважали, що порядок регулювання земель спеціального призначення не повинен встановлюватися нормами Земельного кодексу, в силу несільськогосподарського характеру використання таких земель.

В подальшому, з прийняттям у 1968 р. загальносоюзного закону «**Основи земельного законодавства Союзу РСР та союзних республік**» [16] та у 1970 р. Земельного кодексу УРСР [17], досліджувана категорія земель змінила свою назву на **землі промисловості, транспорту, курортів, за-**

повідників та іншого несільськогосподарського призначення.

Із набуттям незалежності України, прийняттям у 1990 р. Земельного кодексу [18] та у 1992 р. [19] його нової редакції, до складу категорії **земель промисловості, транспорту, зв'язку, оборони та іншого призначення** не включені, як це було раніше, землі курортів та заповідників. Вони ввійшли як специфічні види земель до іншої самостійної категорії земель земельного фонду України. Це відповідало вимогам державної екологічної політики, обумовлено процесами усвідомлення важливості екологічних проблем і необхідності спеціального регулювання правового режиму земель територій та об'єктів, які особливо охороняються. Землі курортів та заповідників склали основу окремої самостійної категорії земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення. Необхідно зауважити, що законодавець й надалі продовжує використовувати у земельному законодавстві зазначений термін для позначення досліджуваної категорії земель, доповнивши лише його словосполученням землі енергетики.

Важливо також звернути увагу й на те, що замість терміна «землі іншого несільськогосподарського призначення» в законодавстві почав вживатися термін «землі іншого призначення». Такий підхід дещо зменшує акцент на несільськогосподарському характері використання даних земель, адже законодавство не виключає, що в окремих випадках вони можуть тимчасово використовуватися і для сільськогосподарських цілей [20, с. 327].

Неважко помітити, що у самому найменуванні цих земель – землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення – визначені безпосередньо види земель цієї категорії. Встановлення видів, на які поділяється відповідне поняття, означає не що інше як розкриття обсягу цього поняття. Загальноприйнятим є здійснення аналізу кожного поняття шляхом з'ясування його змісту та обсягу. Принагідно потрібно нагадати, що зміст поняття – це сукупність суттєвих (основних, необхідних) ознак, які об'єктивно характеризують природу певного предмета, явища, процесу. Зміст поняття устанавлюється за допомогою визначення. У свою чергу обсяг поняття – це сукупність предметів, явищ чи процесів, які охоплені даним поняттям, або інакше кажучи, всі предмети, явища чи процеси, до яких можна застосувати дане поняття. Обсяг поняття розкривається за допомогою поділу (розподіл на види (групи) предметів, що входять до обсягу даного поняття).

Для того, щоб визначити, чи є той чи інший одиничний предмет елементом обсягу певного поняття, необхідно перевірити, чи належать йому всі суттєві ознаки, що складають зміст цього поняття. Якщо у нього відсутня хоча б одна суттєва ознака, то цей одиничний предмет не можна визнати елементом обсягу такого поняття. Тому, з'ясовуючи розуміння певного юридичного поняття, спочатку необхідно точно визначити його зміст, тобто перерахувати всі суттєві і необхідні ознаки, які характеризують природу юридичного явища, а потім визначити його обсяг, тобто правильно співвіднести це поняття (ім'я, термін)

з реальними явищами, або вказати всі явища, до яких застосовується дане юридичне поняття.

У процесі поділу розрізняють поняття, обсяг якого піддається поділу (поділюване), види предметів, на котрі розподіляється рід (члени поділу), ознака, за якою розподіляється поняття на види (основа поділу). Як зазначається у науковій літературі поділ на зазначені види здійснюється в залежності від характеру спеціальних завдань, для здійснення яких вони призначені і надаються, або в залежності від мети їх надання. Аналіз такого поділу дозволяє стверджувати, що поняття, обсяг якого піддається поділу, виражається терміном, який використовується для позначення й іншого структурного елемента наведеного поділу – членів поділу. Переходячи до цього структурного елемента поділу, потрібно відзначити, що законодавець досить неординарно підійшов до закріплення у ЗК України видів земель досліджуваної категорії. Закріплюючи види земель цієї категорії, перелік їх залишається відкритим. Множинність видів земель даної категорії є характерною їх ознакою.

Формулювання таким способом назви категорії земель породжує певну невизначеність з точки зору належності земель до зазначеної категорії з урахуванням їх цільового призначення. У земельному законодавстві України відсутнє визначення та склад такого різновиду земель, як «землі іншого призначення». У науці земельного права землі іншого призначення визначаються як землі, що не охоплюються визначеннями інших категорій та інших видів земель в межах досліджуваної категорії земель. А. М. Мірошниченко вважає, що до зазначених земель можуть бути віднесені земельні ділянки, на яких розміщені об'єкти системи державного матеріального резерву, земельні ділянки, що використовуються для потреб мисливського господарства, земельні ділянки водно-болотних угідь, що мають міжнародне значення, землі, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС, земельні ділянки, відведені для розміщення полігонів твердих побутових відходів [21, с. 422-223].

В. І. Андрейцев відзначив, що до земель, що не знайшли відображення у законодавчій класифікації, можна віднести землі культового (церковного) фонду, космічного забезпечення, державного матеріального резерву, водно-болотних угідь та торф'яного фонду, родовищ корисних копалин, мисливського фонду та підвищеної екологічної небезпеки [22, с. 434].

Проте, як видається, не всі з наведених вище земель потрібно відносити до земель іншого призначення або ж взагалі до категорії земель промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення. Зокрема, не всі з земель, які В. І. Андрейцев виділив як землі культового (церковного) фонду, повинні відноситись саме до земель іншого призначення. На думку автора, основною кваліфікуючою ознакою земель цієї категорії є наявність на таких землях будинків або споруд, які призначені для культових цілей. Однак, на території сучасної України, в даний час, знаходиться значна кількість церковних споруд, храмів та інших культових споруд, які являються пам'ятками архітектури, історичними пам'ятками, пам'ятками культурної спадщини тощо. У зв'язку з цим, такі землі

можливо відносити до категорії земель історико-культурного призначення. Землі торф'яного фонду, родовищ корисних копалин згідно із законодавством України належать до складу земель промисловості.

У земельно-правовій науці висловлюються також думки, що в законі практично неможливо дати вичерпний перелік видів земель зазначеної категорії. Він завжди був і буде з продовженням. Склад земель досліджуваної категорії впродовж історії розвитку земельного законодавства відзначався нестабільністю, що не характерно для інших категорій земель, наприклад земель сільськогосподарського призначення. Це пояснюється тим, що деякі галузі виробничої чи іншої діяльності, які потребують надання земельних ділянок і встановлення відповідного порядку користування ними, формуються і породжують необхідність появи нових різновидів земель несільськогосподарського призначення. У юридичній літературі у зв'язку з цим запропоновано змінити у законодавстві словосполучення «землі іншого призначення» іншим – «землі іншого виробничо-господарського призначення» і вважати, що землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення фактично є частиною земель несільськогосподарського призначення в широкому розумінні, куди входять також землі лісгосподарського призначення, водного фонду, житлової та громадської забудови ті інші [20, с. 328].

Безперечно, що задоволення інтересів суспільного виробництва, розвиток виробничих сил, розширення видів діяльності зумовлює необхідність запровадження нових видів земель несільськогосподарського призначення, які належатимуть до складу досліджуваної категорії земель. Здійснення регулювання земельних відносин у цій сфері потребуватиме закріплення у законодавстві безпосередньо найменування виду таких земель, встановлення порядку їх використання та інших особливостей їх правового режиму і не може обмежуватися лише вказівкою в законодавстві на існування земель іншого призначення. Виокремлення у земельному законодавстві цього виду земель не сприяє ефективному правовому регулюванню відносин у даній сфері. У зв'язку з цим виникають запитання: чи так уже й доцільно залишати перелік земель, які входять до складу досліджуваної категорії залишати відкритим? Можливо доречніше буде відмовитися від виразу «іншого призначення»?

Зважаючи на визначену проблему застосування поняття «землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення», науковою спільнотою пропонуються інші терміни для найменування зазначеної категорії земель – «землі несільськогосподарського призначення», «землі спеціального несільськогосподарського призначення», «землі спеціального призначення», які як вважається є більш лаконічними, зручними для використання і можуть бути цілком прийнятними й для застосування їх в земельному законодавстві України. Однак, враховуючи наведене, необхідно зауважити, що для позначення певного поняття має використовуватися лише один термін. Тому для того, щоб поняття набуло правильного і чіткого позначення, потрібно вирі-

шити проблему вибору оптимальної термінологічної одиниці, враховуючи відмінності в понятійно-обсязі та особливості функціонування.

Проведене наукове дослідження засвідчує, що забезпечення ефективного правового регулювання земельних відносин у визначеній сфері зумовлює суттєве доопрацювання приписів вітчизняного земельного законодавства щодо найменування категорії земель промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення та потребує у зв'язку з наявністю проблем застосування поняття «землі

промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення» вирішення проблеми обрання терміну для позначення цієї категорії земель. Зазначені проблеми найменування категорії земель промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення дозволяють визначити перспективні напрями подальших наукових досліджень у цій сфері, зокрема: вивчення науково-правової думки щодо термінології для позначення зазначених земель, аналіз та вирішення проблеми, пов'язаної з вибором терміна для найменування цих земель.

Список літератури:

1. Панов М. Проблеми методології формування категоріально-понятійного апарату юридичної науки / Микола Панов // Право України. – 2014. – № 1. – С. 50–59.
2. Любченко М. І. Юридична термінологія: поняття, особливості, види: монографія / Маріанна Іванівна Любченко. – Харків: ТОВ «ВИДАВНИЦТВО ПРАВА ЛЮДИНИ», 2015. – 280 с.
3. Жеребкін В. Є. Логіка: Підруч. для юрид. вузів і фак. / Жеребкін Василь Євсійович. – [2-е вид., стереотип.]. – Х.: Основа, К.: Знання, 1998. – 256 с.
4. Давыдова М. Л. Юридическая техника (общая часть): Учебное пособие / М. Л. Давыдова. – Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2009. – 292 с.
5. Артикуца Н. В. Законодавчі терміни та їх визначення / Н. В. Артикуца // Наукові записки. – Том 90. – Юридичні науки. – 2009. – С. 39–44.
6. Баранова М. В. Конструирование дефинитивных норм права: проблемы и тенденции / М. В. Баранова // Юридическая техника. – 2013. – № 7 (ч. 2). – С. 120–125.
7. Апт Л. Ф. Правовые дефиниции в законодательстве / Л. Ф. Апт // Законодательная техника: Научно-практическое пособие. – М., 2000. – С. 88–100.
8. Титов В. Д. О специфике определений в юриспруденции / В. Д. Титов // Проблеми філософії права. – 2005. – Том III. – № 1–2. – С. 45–50.
9. Барабаш Н. П. Зміст поняття категорії земель промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення / Н. П. Барабаш // Visegrad journal on human rights. – 2016. – № 3. – С. 13–20.
10. Барабаш Н. П. Логіко-правові аспекти формулювання дефініції категорії земель промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення / Н. П. Барабаш // Часопис Київського університету права. – 2015. – № 4. – С. 236–241.
11. Барабаш Н. Теоретичні аспекти поділу ознак категорії земель промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення / Наталія Барабаш // Підприємництво, господарство і право: науково-практичний, господарсько-правовий журнал. – 2015. – № 4. – С. 18–23.
12. Декрет «О земле» от 26 октября 1917 г. // СУ РСФСР. – 1917. – № 1. – Ст. 3; Декрет «О социализации земли» от 19 февраля 1918 г. // СУ РСФСР. – 1918. – № 25. – Ст. 346; Положение «О социалистическом землеустройстве и о мерах перехода к социалистическому земледелию» от 26 мая 1919 г. // СУ РСФСР. – 1919. – № 4. – Ст. 43.
13. Положение «О социалистическом землеустройстве и о мерах перехода к социалистическому земледелию» от 26 мая 1919 г. // СУ РСФСР. – 1919. – № 4. – Ст. 43.
14. Земельный кодекс УРСР від 29 листопада 1922 р. // ЗУ УРСР. – 1922. – № 51. – Ст. 750.
15. Общие начала землепользования и землеустройства от 15 декабря 1928 г. // СЗ СССР. – 1928. – № 69. – Ст. 642.
16. Основы земельного законодательства Союза ССР и Союзных республик от 13 декабря 1968 г. // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1968. – № 51. – Ст. 485.
17. Земельный кодекс УРСР від 8 липня 1970 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1970. – № 29. – Ст. 205.
18. Земельный кодекс УРСР від 18 грудня 1990 р. № 561-12 // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 10. – Ст. 98.
19. Закон України «Про внесення змін та доповнень до Земельного кодексу Української РСР» від 13 березня 1992 р. № 2196-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 25. – Ст. 354.
20. Шульга М. В. Правовий режим земель промисловості, транспорту, зв'язку, оборони та іншого призначення / М. В. Шульга // Земельне право: [Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів] / [В. І. Андрейцев, Г. Ю. Бистров, П. Ф. Кулинич та ін.]; за ред. В. І. Семчика і П. Ф. Кулинича. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. – С. 326–348.
21. Мірошніченко А. М. Земельне право України: підручник / Мірошніченко А. М. – К: Алерта, 2013. – 512 с.
22. Андрейцев В. І. Земельне право і законодавство суверенної України: Актуальні проблеми практичної теорії / Володимир Іванович Андрейцев. – [2-ге вид., випр.]. – К.: Знання, 2007. – 445 с.

Барабаш Н.П.

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

ПРОБЛЕМНЫЕ АСПЕКТЫ ЗАКРЕПЛЕНИЯ ПОНЯТИЯ «ЗЕМЛИ ПРОМЫШЛЕННОСТИ, ТРАНСПОРТА, СВЯЗИ, ЭНЕРГЕТИКИ, ОБОРОНЫ И ИНОГО НАЗНАЧЕНИЯ» В ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ УКРАИНЫ

Аннотация

Статья посвящена исследованию формирования понятия категории земель промышленности, транспорта, связи, энергетики, обороны и иного назначения. Обращено внимание на проблемы, связанные с наименованием указанных земель. Осуществлен анализ проблемных вопросов применения понятия «земли промышленности, транспорта, связи, энергетики, обороны и иного назначения» в нормативно-правовых актах Украины.

Ключевые слова: категория земель, земли промышленности, транспорта, связи, энергетики, обороны и иного назначения, земли специального назначения, земли иного несельскохозяйственного назначения, земли иного назначения, земли несельскохозяйственного назначения, земли специального несельскохозяйственного назначения.

Barabash N.P.

Lviv Ivan Franko National University

THE PROBLEMATIC ASPECTS OF FIXING OF THE CONCEPT «LAND FOR INDUSTRY, TRANSPORT, COMMUNICATIONS, ENERGY, DEFENSE AND OTHER PURPOSES» IN THE UKRAINIAN LEGISLATION

Summary

The article is dedicated to the investigation of the formation of the concept of the land category for industry, transport, communications, energy, defense and other purposes. Specific attention is paid to the problems connected with the name of the defined lands. The problematic issues of the application of the concept «land for industry, transport, communications, energy, defense and other purposes» in the normative legal acts of Ukraine are analysed.

Keywords: land category, land for industry, transport, communications, energy, defense and other purposes, land for special purpose, land for other non-agricultural purpose, land for other purpose, non-agricultural land, land for special non-agricultural purpose.